

УДК 81.276

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.5>

К. С. ПАНТІЛІЄНКО

викладач кафедри філології,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна

Електронна пошта: katednepr@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-6711-8351>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ «ЖИТТЯ» ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ В РОМАНІ «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ» МАРІЇ МАТІОС

Стаття розкриває особливості сучасного роману М. Матіос, до яких слід віднести вічні духовні цінності – універсальні, тобто такі, що в усі часи й у всіх народів мали велике значення. До таких цінностей належать життя, любов, дружба, краса, істина, родина тощо. Стаття наголошує, що саме на цих цінностях і ґрунтується вся творчість відомої романістки Марії Матіос. Найбільш важливими для неї та її героїв постають такі реалії, навколо яких і обертаються всі інші. До найвищих духовних цінностей, безперечно, належить сама людина та її життя. Як відомо, цінність та якість людського «життя» здавна становить один із найбільш важливих принципів самого існування. Приклади щодо цього можна відшукати в міфах, літературі та філософії багатьох етносів. Людська цивілізація не зможе продовжити своє існування, якщо не буде усвідомлювати цінності життя. Мета статті – розкрити на прикладі фрагментів «життя» героїні Матіос, як відбувається поглиблення теоретичних відомостей про концепт вираження духовних цінностей загалом і як об'єктом дослідження стають особливості мовного вираження основних духовних цінностей світу головної героїні Марії Матіос. Одним із базових завдань статті є опис різних фрагментів з урахуванням культурно зумовлених та індивідуальних рис світобачення роману «Щоденник страченої» Марії Матіос, серед яких основними варто вважати концепти вираження життя через життя жінки: чекання коханого, життя – кохання, спільне життя, життя – самотність, життя – роздзягання. На численних прикладах продемонстровано основні вектори художнього переосмислення типових для літературної репрезентації жіночих образів. Суть поняття «повсякденного» життя виходить однією з категорій постмодернізму, теоретично обґрунтованої в працях М. де Серто, Е. Гофмана, П. Був'є та ін., що полягає у вивченні життя не в самих проявах, що фіксуються в літературних поняттях, а в тому вигляді, як воно проявляється в побуті, частково у свідомому, а більшою мірою навіть у несвідомому вигляді. Авторка майстерно розкриває «повсякденне» життя жінки, яке набуває особливого значення в сучасних літературах.

Ключові слова: роман, життя, репрезентація, цінність, жінка, чоловік.

Постановка проблеми. Теорії постмодернізму отримали відклик у сучасній українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть. Привертає увагу перш за все переоцінка усталених цінностей, пошук нових тем, форм зображення, змішування жанрів та репрезентування долі героїв. У даному дослідженні спрямовано увагу на з'ясування питань вираження закономірностей позначення, вираження та опису фрагментів життя та щастя в романі, а саме жіночого. Таким чином, дослідження особливостей репрезентації є актуальним через те, що воно відповідає сучасній тенденції розвитку лінгвістики і прози – переходу від спеціалізації лінгвістичного знання до його інтеграції [Прищепя 2018 : 110].

Фрагменти вираження репрезентацій будь-якого автора художнього тексту визначається його індивідуальними уявленнями й інтенціями щодо сприйняття світу. Під час осмис-

лення та розмірковування над реаліями навколишнього середовища виникають асоціації, певні ментальні уявлення, що згодом формують смисли. Картина «життя» є розуміння людиною дійсності крізь призму відображення самої свідомості. Отже, роботу мисленнєвого апарату індивід виражає за допомогою мови. Думки або асоціації виражаються в мовленні й формують мовну репрезентацію, оскільки у свідомості людини виникають поняття щодо тих чи інших подій, що узагальнюються у свідомості та згодом набувають рис. Трансформуючи досвід у певні явища, людина вибудовує свій особистий простір, який утворює концептуальну картину особистого – «багатомірне явище, в якому, – як підкреслює Л. А. Лисиченко, – як у кристалічній сітці відбиваються і елементи світового універсуму, і зв'язки між цими елементами» [Лисиченко 2008 : 13, Семак 2017 : 117].

До яскравих представниць сучасної української прози належить Марія Матіос, яка репрезентує проблему долі людини, зосереджує увагу на душевних та психологічних зіткненнях, змальовує вчинки та стосунки з найближчим оточенням. Народжена 19 грудня 1959 року на Буковині, Марія Матіос – справжня гуцулка. Вона щира прихильниця своєї родини, рідного слова і домашньої кухні, одна з найпопулярніших українських письменниць, лауреат Шевченківської премії. Її романи «Солодка Даруся» та «Нація» витримали понад 6 видань. Прозова творчість авторки дуже багата в жанровому плані: роман-памфлет, бульварний роман, повість, книга кулінарних рецептів, сага в новелах.

Аналіз попередніх досліджень. Як відомо, сьогодні існує багато літературних студій українського письменства в роботах В. Агеєвої, Н. Зборовської, Р. Мовчан, О. Забужко, С. Павличко, Г. Улюри та ін., здійснено чимало цінних узагальнень щодо провідних явищ художньої репрезентації героїнь у сучасній літературі та у класичних творах [Агеєва 2008, Гундорова 2013, Забужко 2009, Павличко 2002], проведено аналіз специфіки репрезентації «життя», що відноситься і розкривається в духовних внутрішніх цінностях.

Мета статті – розкрити на прикладі фрагментів «життя» героїні Матіос, як відбувається поглиблення теоретичних відомостей про концепт вираження духовних цінностей загалом і як об'єктом дослідження стають особливості мовного вираження основних духовних цінностей світу головної героїні Марії Матіос.

Виклад основного матеріалу. Вічні духовні цінності є універсальними, тобто такими, що в усі часи й у всіх народів мали велике значення. До таких цінностей належать життя, любов, дружба, краса, істина, родина тощо. Саме на цих цінностях і ґрунтується вся творчість Марії Матіос. Найбільш важливими для неї та її героїв постають такі реалії, як любов, життя та родина. Довкола цих цінностей обертаються всі інші [Семак 2019 : 147]. До найвищих духовних цінностей, безперечно, належить сама людина та її життя [Лисиченко 2008 : 197], [Пантілеєнко 2018 : 197]. Цінність людського життя здавна становила один із найбільш важливих принципів існування. Приклади щодо цього можна відшукати в міфах, літературі

та філософії багатьох етносів. Людська цивілізація не зможе продовжити своє існування, якщо не буде усвідомлювати цінності життя.

Репрезентація «життя» в романі розкривається через загальне уявлення героїні про навколишній світ, мисленнєвими утвореннями, що виражаються низкою сталих вражень, в яких виражаються так звані індивідуальні сприйняття дійсності, що репродуковані досвідом особистості, її проекцією власного життя на з'ясування реалій світу через життя жінки: чекання коханого, життя – кохання, спільне життя, життя – самотність, життя – роздягання.

Матіос наголошує, що у чоловіка світосприйняття «життя» через «жорсткий і холодний погляд», а у жінки це – «оманлива ідилія», в якій «якийсь цілком випадковий чоловік і, як правило, цілком випадково прибирає обличчя уявлюваного тобою царевича – і далі тимчасово, а чи і впродовж життя, мордує тебе з усією силою тобою ж придуманої чи змайстрованої пристрасі». Також чітко сформований ще з дитинства стереотипний образ для всього життя чоловіка – батька – «з моїм молодим і красивим татом! Я б хотіла й собі такого чоловіка! І щоб він спав так само красиво й незалежно...», «цей ненависний і любий одночасно чоловік» [Матіос: 33]. Репрезентація проходить крізь спогад-хворобу: «чоловік, що спить по діагоналі ліжка й одною рукою тримає мою грудь. А на годиннику – завжди третя ранку», або «від нього пахло Фаренгейтом – запахом усіх безсердечних і корисливих людей».

Життя головної героїні представляється гострошпилевим. Так, вона доходить висновку, що «страждання невичерпні, поки в людині жевріє життя», «життя і страждання – приховані синоніми, врослі одне в одне, як сіамські близнюки», «моє життя гірше, аніж оцих ось божів».

Аналізуючи роман, слід звернути увагу, на ознаки, що для жінки «корона і крона життя – чекання смерті», так головна героїня вважає, що «щоденник життя розумна людина могла би помістити в п'ятеро, десятеро слів: народилася, любила, страждала, народжувала, втрачала, мучила, вмерла». «Клінічний випадок, – каже моя подруга, господарка привітної дачі. Ти не вписуєшся в класичну другу статтю, уже відверто сміється з мене, – ти не жінка, ти – стаття

якась третя». Я ж думаю, що для мене ще не придумали статі».

Аналізуючи репрезентацію самого «життя», слід звернути увагу на сучасне світосприйняття чоловіків про жінок, а саме сусіда по кабінету головної героїні. «На мої припущення щодо ролі жінки в процесі початку війни, мовляв, читалася про Єлену Прекрасну, ось і мучить тебе всяка ахінея. Наш час – нецікавий для починання воєн через жінку. Мовляв, перевелася справжня жіноча порода, здатна збурити в чоловікові Везувій, магма з якого розлилася б на іншому кінці планети; натомість модифікувалася порода жінок-«дворняг». А «дворняжка» не може перевестися. Вона може хіба що одіамантитися, не розуміючи, що це їй все одно не допоможе. Жіночі запити здрибніли, і сьогодні ніхто не просить свого коханого зачерпнути шоломом води із Євфрату чи з Амазонки; а отже, – умерли благородні почуття, задля яких чоловік міг зробитися як некерованим у своїй агресії, так і непередбачуваним у своєму милосерді задля якоїсь одної-єдиної жінки».

Матіос, крім свого бачення, вдало репрезентує і долі своїх побічних. «Улюблена письменниця» героїні вважає, що «що жіночу свідомість, свідомість, а не жінку як фізичну особу, репресувати майже неможливо. На відміну від свідомості чоловічої. За її письменницькою логікою, жіноча свідомість малоприсадна саме для тоталітарних репресій або придатна менше через те, що жінка завжди більш відповідальна за життя, ніж чоловік. Жінці важче позбутися власного життя через те, що жінка майже завжди залишається оберегом іншого життя. Того, котре вона дала». Але якщо жінка не народжує, її свідомість і життя піддаються критиці, при цьому «тоталітаристами й репресантами в основному є чоловіки».

Слід відокремити, що Матіос у своєму романі «Щоденник страченої» аналізує не тільки письменницю, яка «так немодно і так затято розробляє тему репресованої жіночої свідомості», але й книжку М.М. «При відкритих очах», основна думка якої: «Жіноче життя триває в придуманій нею темряві, там вона шукає своє правдиве зображення в дзеркалі якогось одного – вибраного нею – чоловіка». Так Матіос доходить висновку, що «М.М. не знати цього – не знати жіночої психології. Або самій не бути жінкою».

Мовну репрезентацію переродження життя можна побачити в **листі-молитві** жінки-християнки, коли вона сподівається на дитину: «всі бідні Евині дочки», «щоб дитина, подібно до святого немовляти Іоанна, поклонялася Боже-ственному Господові Спасителю», а також щоб прожити щасливе життя, Лариса «вперше в свідомому житті побрела до храму», бо «всім на світі керує Бог? А раз керує – значить, лякає. Як лякає – значить, він терорист?» (Бен Ладен).

Аналізуючи роман «Щоденник страченої», можна зустріти «забобони», які впливають на формування «стандартів багаторазового користування на всі випадки життя»: «можлива гармонія, між людьми, хоча й нетривала», «міф, що біг продовжує життя», і висновок з усього – «шалене кохання грошей не додає і щастя не примножує». Репрезентація життя виражається через термін в'язничного утримання, строк збирання врожаю, термін кохання, і все це – відношення жінки до чоловіка.

Одна з глав репрезентує елементи оточення «Щоденника страченої», так і починається «Правдива історія людини – історія її приватного життя», а саме «натуральність» у «часі, приспаному Візувіями». Лариса повертається з відраження й описує в щоденнику життя у жіночому монастирі: жіноча природа в зеленому світі життя, в монашок живе обличчя та жваві очі в казарменому ритмі існування. Можна прослідкувати порівняння **життя жінки – чекання коханого**, бо воно «нестерпне», «ночі минають химерно», **життя – кохання** – це радість, сумнівна радість, безсумнівна – суцільна радість, радість кохання. Головна героїня Матіос порівнює своє життя з колежанкою Ларисою К., яка є «взірцем жіночого опису» та «проповідниця моралі», у неї чоловік – цяпочка, дітки – ідеальні, щастя – стабільне, але це тільки одна сторона, так їй легше жити з тим, що насправді у чоловіка є інша сім'я, донька на голці, а сама Лариса «вдарилася у блуд».

Життя в романі Матіос репрезентується і з погляду жінки, в якій багато **художніх образів**, і з погляду чоловіка. «**Спільне життя**» – одне зі складних питань, начебто спільне, а погляд неспільний. Лариса дивується, як молоді люди можуть жити «так правильно, з півслова розуміючи одне одного», вона уявляла сімейне життя «бурхливішим, не таким

регламентованим і прісним». Розписаний план сімейного життя не врятує пару від розлучення, бо в ньому «не пахло прихованою енергією кохання», то був «графік сімейного життя, а не мистецтво», «дутий замовниками рейтинг: сьогодні є, а завтра – шкереберть». Так відображено руйнівну дію шлюбу й побуту на взаємовідносини чоловіка й жінки. С.Д. – Ларисин рятівник і спокусник – «виявився дуже вразливим і добрим», тому що боїться **життя-самотності**. З ним вона була щаслива, бо «ніхто ні за ким не вмирав, це було легко й приємно», вона не почувалася «злодійкою», «двоє випадкових подорожніх».

Життя жінки – роздягання. Усі чоловіки такі – вони роздягають жінку очима швидше, аніж вона встигне привітатися. «Цікаво, чи є спосіб уникнути подібних роздягань, коли ти жінка і до того ж – не кікімора?», «Чоловіки – вони мастаки інтриги не менші, аніж хвалені, завжди інтуїтивні жінки. Чоловік був такий ніжний, що, ледь доторкнувшись до нього, я зрозуміла свою погибель. Він пестив мене так, ніби ворожив. Тепер я рискаю, мов тигриця». У мене появилася новий залицяльник, не-вимагальник, тільки давальник по імені Л.Д. Грошовитий дядько пенсійного віку, якому потрібна молода жінка. «Для приємного про-

ведення надміру зайвого часу». Все решту він дасть, так мені й сказав. Першою після нетривалих оглядин має бути сьогоднішня вечерея в ресторані на воді. Але сформований стереотип коханого чоловіка як носій духовних цінностей підказує: «та краще хай мене звалтують, аніж я маю зараз вечеряти з примусу душі, тримаючи подумки запрограмовану обов'язковість *опісля*». В останній частині – «Спілозі» головний герой, по словам Лариси, «ромео пенсійного віку з егоїзму. Колись він хотів стати власником моїх думок. А йому дозволялося мати тільки тіло».

Висновки. Отже, теоретичні основи постмодерну значно вплинули на художню репрезентацію життя героїні Марії Матіос. Трансформація сучасної української прози надала поштовх до низки присутніх особливостей, які дають тенденції до розвитку українського життя героїнь початка ХХІ ст. Ми доходимо висновку, що такі ключові величини життя, як «людина» і «соціум», репрезентуюся в доволі звичному поєднанні «людина і соціум», де під соціумом розуміються всі майстерно описані особливості: етичного характеру, психологічного та побутового. Власне, роман Марії Матіос репрезентує образ історії життя, що може водночас відбуватися з людиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2008. 359 с.
2. Гундорова Т. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
3. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології / О. Забужко. *Хроніки від Фортінбраса*. Київ : Факт, 2009. С. 152–191.
4. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків : Основа, 2008. 272 с.
5. Матіос М. Щоденник страченої. Львів : ЛА Піраміда, 2011. 200 с.
6. Павличко С. Фемінізм. Київ : Основи, 2002. 322 с.
7. Панталеєнко Е. Влияние идеографических характеристик лексики на восприятие ; Одеський нац. університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2019. С. 196–199.
8. Прищепа О. П. Особливості вербалізації концепту УКРАЇНА в мовомисленні сучасної української молоді. *Наук. вісник НУБіП України*. 2018. Вип. 292. С. 109–116.
9. Семак Л. А. Контекстна синоніміка як лексична підсистема (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Науковий огляд*. 2017. № 3 (35). С. 117–127.
10. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовнокультурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 462–470.
11. Юмрукуз А. А. Функціонально-компонентна структура концепту «згода» в англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : «Філологічні науки»*. 2018. Вип. 9. С. 252–255.

REFERENCES

1. Aheieva V. (2008). *Zhinochyi prostir: Feministichnyi dyskurs ukrainskoho modernizmu* [Women's space: Feminist discourse of Ukrainian modernism] Kyiv: Fakt. (in Ukrainian)

2. Hundorova T. (2013). *Tranzytna kultura: Symptomy postkolonialnoi travmy* [Transit culture: Symptoms of postcolonial trauma]. Kyiv: Hrani-T. (in Ukrainian)
3. Zabuzhko O. (2009). *Zhinka-avtor u kolonialnii kulturi, abo Znadoby do ukraïnskoi gendernoi mifolohii* [Woman-author in colonial culture, or needs for Ukrainian gender mythology] Zabuzhko, O. *Khroniky vid Fortinbrasa*, pp. 152-191. Kyiv: Fakt (in Ukrainian)
4. Lysychenko L. A. (2008) *Bagatoznachnist u the lexicako-semantichnyy systemi: structurnuy, semantuchnuy, cognituvnuy aspektu* [Ambiguity in the lexical-semantic system: structural, semantic, cognitive aspects] Kharkiv. Osnova vidavnicsha grupa (in Ukrainian)
5. Matios M. (2011) *Schodennuk straschenoy* [Diary of the executed]. L'viv: LA Piramida (in Ukrainian)
6. Pantileenko E. (2019) *Vliyanie ideographicheskikh characteristic slovary na vospriyatie* [Influence of ideographic characteristics of vocabulary on perception]. Odessa. pp. 196 -199 (in Russian)
7. Pavlychko S. (2002) *Feminism* [Feminism] Kyiv: Osnovu (in Ukrainian)
8. Pryshepa O.P. (2018) *Osoblyvosti verbalizatsiyi kontseptu UKRAYINA v movomuslenni suchasnoyi ukraïnskoyi molodi* [Features of verbalization of the concept of UKRAINE in the language thinking of modern Ukrainian youth] *Science. Vup.* 292. pp. 109-116.
9. Semak L.A. (2017) *Kontekstna sunonimika yak leksuchna pidsistema* [Contextual synonymy as a lexical subsystem] *Scientific Review. № 3 (35).* pp.117 - 127.
10. Sluhay N.V. (2002) *Suchasni lingvistichni teoriyi kontseptu yak movnogo ta kul'turnogo seredovicsha* [Linguistic and conceptual pictures of the world] Kyiv. Kiyv National University named after T. Shevchenko. pp. 462-470.
11. Yumrukuz A.A. (2018) *Funktsional'no-komponentna structura kontseptu zghoda v anglis'kiy movi* [Functional-component structure of the concept of “consent” in English] *Scientific Bulletin of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Philological sciences. Vol. 9.* pp. 252-255.

K. S. PANTILEIENKO

Lecturer at the Department of Philology,

Dniprovsky State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine

E-mail: katednepr@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-6711-8351>

REPRESENTATION OF “LIFE” THE MAIN CHARACTER IN THE NOVEL “THE DIARY EXECUTED” BY MARIA MATIOS

The article deals with the features of modern Ukrainian novel by M. Matios, which includes the eternal spiritual values. The universal which have always been of the great importance to all the people. Such values include life, love, friendship, beauty, truth, family, and so on. The author emphasizes that all the works of the famous novelist Maria Matios are based on these values. The most important for her and her heroes such as realities and around which all others are revolved. Undoubtedly, the highest spiritual values include person and life. Moreover, the value and quality of human life has long been one of the most important principles of existence itself. Some examples of these can be found in the myths, literature and philosophy of many ethnic groups. Human civilization will not be able to continue its existence if it does not realize the values of life. The scientific novelty of the research results is to reveal, on the example of the concept of “life” of the heroine Matios, how the deepening of theoretical information about the concept of spiritual values in general, as well as how the object of study is the linguistic expression by Maria Matios. One of the basic tasks of the article is to describe various fragments taking into account culturally determined and individual features of the worldview of the novel “The Diary of the Executed” by Maria Matios, among which the main concepts are to express life, life - undressing. Numerous examples demonstrate the main vectors of artistic rethinking of female images typical of literary representation. The essence of the concept of “everyday” life is one of the categories of postmodernism, theoretically substantiated in the works of M. de Certo, E. Hoffman, P. Bouvier, etc., which consists in the study of life but not in the manifestations themselves, which are fixed in literary concepts, and in the form manifests itself in everyday life, partly in the conscious, and to a greater extent even in the unconscious. The author skillfully reveals the “everyday” life of a woman, which acquires special significance in the modern literature.

Key words: novel, life, representation, value, woman, man.